

32

**ГЕРБЭРТ ГУВЭР-ДРУГІ:
«МОЙ ДЗЕД УРАТАВАЎ БОЛЬШ
ЛЮДЗЕЙ, ЧЫМ ХТО КАЛІ ЗА ЎСЮ
ГІСТОРЫЮ СЪВЕТУ»**

Замест пасьляслоўя

Свабоды не бывае бяз памяці.

Напярэдадні Калядаў 1953 году Гербэрт Гувэр выступаў на Радзе Свабода:

Гісторыя ўвесь час сьведчыць, што жыцьцялюбныя нацыі нядоўга могуць утрымлівацца пад прыгнётам іншых народаў. Спроба ўтрымаць жыцьцялюбныя народы Чэхаславацкіны, Польшчы, Румыніі, Вугоршчыны й Баўгарыі пад ра-

сейскім панаваньнем напэўна скончыцца правалам, як скончыўся правалам каляніялізм у іншых частках сьвету. У вялікіх народаў ніколі не памірае надзея й вера ў свабоду.

Бяз памяці не бывае свабоды.

Прэзыдэнт Гувэр сабраў найбольшую ў сьвеце калекцыю дакумэнтаў пачатку савецкай эпохі. Гувэраўскі інстытут у Каліфорніі ня толькі захоўвае ўвесь архіў АРА, ён стаў унікальным навуковым цэнтрам вывучэньня гісторыі XX стагодзьдзя⁹⁹.

Шмат гадоў старшынём рады інстытуту быў Гербэрт Гувэр, першы ўнук заснавальніка й кіраўніка АРА. Гербэрт Гувэр-другі нарадзіўся ў 1926 годзе. Дзед, 31-ы прэзыдэнт ЗША, памёр, калі ўнуку было 37 гадоў. Пасьля ўнівэрсытэту ўнук займаўся прыватным бізнэсам, надалей удзельнічае ў працы Гувэраўскага інстытуту.

Гербэрт Гувэр-другі ўсьцешыўся, калі ўведаў пра дасьледаваньне дзейнасьці АРА ў Беларусі, і ахвотна пагадзіўся на інтэрвію.

Першае пытаньне, на якое я папрасіў адка-

⁹⁹ Тут разьбіраў архіўныя матэрыялы Аляксандар Салжаніцын, тут працуе выдатны дасьледнік таталітарызму Робэрт Конкўэст, які ў сваім кабінэце мае кнігі Алеся Адамовіча, тут я меў магчымасьць распытаць фізыка Эдварда Тэлера пра стварэньне вадароднай бомбы, а з нобэлеўскім ляўрэатам Мілтанам Фрыдмэнам, які быў у БССР у 1960-я гады, абмеркаваць эканамічную мадэль сучаснай Беларусі. На паліцах сховішчаў — выданьні першых беларускіх кніжак пачатку XX стагодзьдзя, дакумэнты другой усясьветнай вайны, зьвязаныя зь Беларуссю, першыя ўлёткі й газэты дэмакратычнага руху Беларусі 1980—1990-х гадоў.

заць, — што, на ягоную думку, галоўнае ў спадчыне Гербэрта Гувэра сёньня, напачатку XXI стагодзьдзя?

— Перш за ўсё трэба вызначыць, што ёсьць спадчынай. Нават да сёньня АРА ня надта вядомая. Толькі за апошнія два-тры гады стаў вядомы памер дзейнасьці АРА й колькасьць людзей, уратаваных ад голаду. Я думаю, галоўным у спадчыне Гербэрта Гувэра будзе заставацца — і нават узрастаць — тое, што ён чалавек, які, верагодна, уратаваў больш людзей у гісторыі сьвету, чым хто іншы. Калі падсумаваць колькасьць людзей, уратаваных ад голаду ў Эўропе, — агулам гэта будзе больш за 20 мільёнаў. Наколькі больш, я ня ведаю. Думаю, гэтая частка спадчыны робіцца ўсё больш вядомай, і людзі разумеюць, што Гербэрт Гувэр уяўляў сабою нашмат больш, чым толькі прэзыдэнт Злучаных Штатаў цягам чатырох гадоў.

— У драме Шэкспіра «Юлі Цэзар» ёсьць такія радкі: «Няўдзячнасьць раніць мацней за нож забойцы». Як ваш дзед успрымаў савецкія ацэнкі АРА, пераход ад удзячнасьці да абвінавачваньняў у шпіянажы й падрыўной дзейнасьці?

— Я пэўны, што хаця ён не паказваў гэтага публічна, але ён асабіста быў паранены. Ён ведаў дакладна, што ён рабіў, што было дасягнута. Думаю, на той час ён ужо меў досыць досведу працы з савецкімі ўладамі, каб зразумець, якія яны двудушныя. Яны дзейнічалі ў сваіх інтарэсах, калі спрабавалі прыменшыць значэньне працы АРА. Я ня ведаю, магу толькі здагадаваць-

ца, часткова — магчыма, таму, што адчувалі сваю віну за тое, што голад здарыўся. Але наколькі я ведаю, многія праблемы былі штучна створаныя. І недахоп харчу выкарыстоўваўся як палітычная зброя. Мой дзед напэўна ведаў гэта. І савецкія ўлады напэўна ведалі. Калі вы хочаце дапамагчы насельніцтву падчас голаду, як мой дзед у Савецкім Саюзе, няшмат чым можна запярэчыць намаганьням ураду, які спрабуе прыменшыць значэньне гэтай працы. Трэба зрабіць выгляд, быццам ня чуеш гэтага, і надалей рабіць сваю справу найлепш магчымым чынам. Але я ўпэўнены, што яму не падабалася выслухоўваць абвінавачаньні.

— Як вы думаеце, ці займаўся б Гербэрт Гувэр дапамогай, каб ведаў пра такую «ўдзячнасьць» наперад?

— Я думаю — абсалютна так. Ён рабіў бы тое самае. Ня думаю, што сярод матываў, якія рухалі ім, была самадавольнасьць ці жаданьне давесьці, што саветы ня маюць рацыі. І ў сваёй папярэдняй, і ў наступнай дзейнасьці матывам Гувэра было дапамагчы людзям, якія ня ў стане дапамагчы сабе самі й якім не дапамагалі ўрады, што не выконвалі сваіх абавязкаў. Адказ на вашае пытаньне — абсалютна так, ён бы гэта зрабіў зноўку.

— Паводле адукацыі Гербэрт Гувэр быў горным інжынэрам. Ён ператварыў дабрачынную акцыю ў арганізацыю, якая ва ўмовах разрухі, палітычнага хаосу, безуладзьдзя, транспартных цяжкасьцяў і памежных бар'ераў пасляваеннай Эўропы працавала нават не як га-

дзіньнік ці адладжаны мэханізм, а як жывы арганізм, які эфэктыўна дзейнічаў у разнастайных зьменлівых умовах. Чым патлумачыць гэты вынік?

— Мой дзед шмат падарожнічаў. Нехта сказаў: калі сьвет — гэта кніга, не падарожнічаць азначае прачытаць толькі адну старонку. Мой дзед прачытаў шмат старонак сьвету. Ён і ягоная жонка, мая бабуля, і мой бацька, і дзядзька жылі шмат дзе ў сьвеце. Ён вельмі выразна ўсьведамляў розніцу паміж сыстэмай свабоднага прадпрымальніцтва й дэмакратычнага падыходу да праблемаў, як гэта рабілася ў Злучаных Штатах, і тым, што тады адбывалася шмат дзе ў сьвеце, у тым ліку ў Расеі. Ён шмат падарожнічаў па Расеі, калі яна яшчэ не была Савецкім Саюзам. Ён ведаў пра патрыятызм расейцаў, і гэта ўлічвалася ў арганізацыі працы. Часам людзі спрабуюць накінуць сваю структуру на іншую культуру. Я думаю, ён спачувальна ставіўся й вельмі добра адчуваў асаблівасьці месцаў, дзе працаваў.

— Скажыце, хто яшчэ зь сям'і Гербэрта Гувэра ўдзельнічае ў працы Гувэраўскага інстытуту?

— Мой стрыечны брат Эндру, дзядзькаў сын, таксама сябра рады наглядальнікаў. Але ён жыве ў Дэвэры й нячаста прыяжджае на сходы. Я бяру ўдзел ва ўсіх паседжаньнях, калі я не за мяжой, і звычайна гэта чатыры сходы штогод. Я сябра выканкаму рады, сябра самой рады, і я таксама быў старшынём рады цягам шасьці гадоў. Я ўдзельнічаю ў справах Гувэраўскага інстытуту гэтулькі, наколькі гэта магчыма. Раз на ты-

дзень гавару з дырэктарам інстытуту. Так, я ктыўна ўдзельнічаю ў працы інстытуту.

Калі я расшукваў беларускія сьляды АРА, мой кабінэт знаходзіўся ў Гувэраўскай вежы. Вежа была спраектаваная й пастаўленая ў сэйсманебьяспечнай Каліфорніі ў канцы 1930-х — дзякуючы інжынэрнаму таленту Гувэра яна перажыла шматлікія землятруссы. На першым паверсе вежы — невялікая музэйная экспазыцыя, фатаздымкі, падарункі, удзячныя лісты ад эўрапейскіх урадаў, а таксама асабістыя рэчы Гербэрта Гувэра, і сярод іх — вуда.

Я спытаўся ўнука прэзыдэнта, ці браў дзед калі яго з сабой на рыбу.

— Так, сапраўды. Насамрэч, у мяне ёсьць некалькі ягоных вудаў і рыбацкі рыштунак. Калі мне было сем гадоў, дзед узяў мяне з сабой на рыбу ў Орэган. Мы лавілі стронгу. І ён вельмі выразна растлумачыў мне, што ёсьць адзіны спосаб лоўлі стронгі — на штучную муху. І паколькі мне было толькі сем гадоў, мне дазвалялася карыстацца штучнай мухай на гачку з зазубенем, які не дае рыбе сарвацца. Але калі мне споўнілася восем, гачок быў без зазубеня — гэта азначала, што мне ўжо трэба падвысіць майстэрства, каб злавіць рыбу. І яшчэ адно патрабаваньне дзеда — я мусіў зьесьці ўсё, што злавіў і прынёс дахаты. Ліміт быў дванаццаць рыбаў. Дзевяці — ці дзесяцігадоваму хлопчыку даволі цяжка зьесьці дванаццаць рыбаў за дзень. Так што назаўтра я ўжо практыкаваў рыбалку «злавіць — выпусьціць» — задоўга да таго, як гэты

спосаб набыў папулярнасьць. Я прыносіў толькі адну ці дзьве рыбіны — і ўсё. Думаю, мой дзед зразумеў неабходнасьць аховы навакольнага й экалёгіі вельмі-вельмі даўно. І ён быў выдатным рыбаком. Ён мог злавіць рыбу, калі ніхто больш ня мог. Нават прэзыдэнцкія ахоўнікі губляліся ў здагадках, як яму гэта ўдавалася. А ён мог.

Гербэрт Гувэр змог тое, што не ўдавалася да яго й пасья яго нікому. Ён дапамог мільёнам людзей перажыць голад і эпідэміі першай усясьветнай вайны й бальшавіцкага перавароту. Цяпер, у гэты момант, сярод тых, хто чытае гэтыя радкі ў Беларусі, напэўна ёсьць людзі, чые сем’і выжылі дзякуючы амэрыканскай дапамозе.

Нікало Макіявэлі, чыё імя ў палітычнай гісторыі звычайна асацыюецца зусім не з сэнтымэнтальнасьцю, а з жорсткім прагматызмам, пісаў у XVI стагодзьдзі: «Акт гуманізму ва ўсе часы будзе мець большы ўплыў на людзкую сьвядомасьць, чым гвалт і лютасьць». XX стагодзьдзе засьведчыла аднак, што таталітарны рэжым здольны пазбавіць грамадства памяці.

Апошняе пытаньне, на якое я папрасіў адказаць унука Гербэрта Гувэра, як і першае, тычылася XXI стагодзьдзя.

— Што дзеці і ўнукі людзей, якіх уратавала АРА, маглі б зрабіць сёньня, каб гэта зрабіла ягонага дзеда шчаслівым?

— Добрае пытаньне... Магчыма — рабіце, што можаце, каб людзі ўведалі — што зрабіў Гербэрт Гувэр.